

4.7. Трансформація податкової політики в контексті післявоєнного відновлення економічної активності суб'єктів господарювання в Україні

Російська військова агресія та воєнні дії на значній території України спричинили й продовжують призводити до значних втрат об'єктів критичної інфраструктури, людських ресурсів, виробничих потужностей, руйнування ланцюгів створення доданої вартості, втрати економічного потенціалу багатьма регіонами країни та падіння національної економіки загалом. Безумовно, наразі нагальними завданнями економічної політики держави, й, зокрема, податкової, виступають забезпечення фінансування військових потреб повним обсягом і збереження макрофінансової стабільності. Однак уже сьогодні необхідно працювати над розробкою сценаріїв державної політики поліпшення бізнес-клімату, відновлення ділової активності суб'єктів господарювання, залучення чималих обсягів інвестиційних ресурсів і загалом післявоєнної відбудови економіки України, враховуючи за цих обставин стандарти і правила ЄС.

Здійснення окресленої державної політики має базуватися на затвердженому стратегічному плані післявоєнних відбудови та розвитку економіки країни й включати цілісний комплекс взаємопов'язаних і взаємоузгоджених видів політик, які реалізуватимуться за певними напрямками з використанням набору методів, інструментів і важелів. Зазначимо, що наразі серед урядовців, політиків, економістів і науковців відсутнє єдине бачення стратегічного плану відновлення економіки України та механізмів його реалізації. У першій половині 2022 року владою було презентовано План відновлення України, виконання якого, за поточними оцінками, потребуватиме 750 млрд дол. і відбуватиметься впродовж 10 років у три етапи.

Перший етап – стійкість. На цьому етапі, який триватиме до кінця 2022 року, впроваджуватимуться заходи з відновлення найбільш важливих об'єктів критичної інфраструктури. Насамперед ідеться про ремонти мереж, котелень, житла, підтримку бізнесу, першочергово малого та середнього.

Другий етап – відновлення. На цьому етапі, що охоплює період 2023–2025 роки, передбачено виконання більшості проєктів, зазначених у Плані, будівництво житла, відбудова об'єктів соціальної сфери.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

Третій етап – модернізація. У період 2026–2032 рр. визначено здійснення заходів щодо вступу України до ЄС.

Амбітною метою цього Плану є входження України за 10 років у топ-25 країн світу за такими індексами, як: індекс економічної складності (за виробництвом складних технологічних товарів), індекс людського капіталу⁷⁴³.

Зауважимо, що заради досягнення цих перспективних цілей та повноцінного післявоєнного відновлення України важливо, щоб відповідні заходи були сконцентровані не стільки на самій відбудові того, що було зруйновано війною, а скільки на інвестиціях у ті напрями та сфери, які сприяють якісній трансформації економіки. Упродовж останніх місяців під час розробки Плану відновлення громадянське суспільство України та багатьох інших країн закликала уряди, фінансові установи, банки розвитку та інші агенції, що надають допомогу, об'єднати зусилля для Зеленого відновлення України. Крім того, акцентувалася увага на необхідності розробки українською владою Плану відновлення у партнерстві з громадянським суспільством, його узгодження з принципами «Партнерства «Відкритий Уряд» з урахуванням кліматичних факторів і необхідності збереження природного капіталу. Активні представники громадянського суспільства наголошували на тому, що Україні, як країні-кандидату в члени ЄС, потрібно відповідати цілям Європейського Союзу у сфері охорони природи, реагування на зміну клімату, технологічних інновацій, а також повною мірою виконувати міжнародні зобов'язання щодо належного управління та підзвітності⁷⁴⁴. Тобто, крім економічних, у Плані післявоєнного відновлення України повинні бути враховані й інші важливі аспекти суспільного життя, насамперед екологічні.

Власну Концепцію стратегії повоєнного відновлення та розвитку України в травні 2022 року було представлено Національним інститутом стратегічних досліджень. В останній окреслено місію Стратегії, загальні цілі, яких обов'язково має досягати Стратегія та секторальні цілі, а також послідовність проведення відбудови та організаційні механізми⁷⁴⁵.

⁷⁴³ Богуславець М. План відновлення України: розпочати відбудову хочуть вже у 2022 році. 26.07.2022. URL : https://lb.ua/blog/martyna_boguslavets/524339_plan_vidnovlennya_ukraini_rozpochati.html

⁷⁴⁴ Заява WWF про післявоєнну сталу відбудову України. URL : <https://wwf.ua/?6984391/postwar-reconstruction-Ukraine>

⁷⁴⁵ Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України / Національний інститут стратегічних досліджень. 2022. 19 травня. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-v2.pdf>

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

Наразі триває обговорення в експертних колах й пошук найбільш оптимального плану для України на зразок плану Маршалла, схваленого в цілях післявоєнної відбудови Європи. Водночас вивчається доволі широкий досвід перебудови інших країн після бойових дій. Зазначимо, що лише після завершення Другої світової війни у світі відбулося більше 30 великих війн і 250 військових конфліктів, в яких були задіяні не менш ніж 60 країн. Однак тільки невеликій частині з них (насамперед Німеччині, Франції, Японії, Південній Кореї та Ізраїлю) вдалося продемонструвати «економічне диво» післявоєнного відновлення⁷⁴⁶. Дослідники позитивного досвіду відбудови цих країн акцентують увагу на декількох висновках, важливих для України в контексті забезпечення найкращого результату в процесі післявоєнного відновлення національної економіки, а саме:

- для створення економічного дива потрібні послідовність, амбітність та інтеграція країни зі світовими лідерами;
- жорстка виконавча воля дій заради відновлення та економічних реформ;
- готовність влади країни до збалансованих компромісів для фінансування відновлення;
- лібералізація, антимонополізація економіки, державне стимулювання підвищення продуктивності та економічного зростання на системній основі, точкові податкові стимули, державна підтримка експорту;
- пріоритетом державної політики має бути індустріалізація, формування високотехнологічної економіки⁷⁴⁷.

Тобто результат від реалізації плану післявоєнного відновлення нашої країни значною мірою залежатиме від правильності обрання стратегічних векторів і пріоритетів подальшого розвитку, від політичної волі, послідовності впровадження рішень і заходів, від інституційного механізму та середовища їх втілення. Однак незалежно від того, який остаточний план для України буде схвалено та впроваджуватиметься, важливе формування відповідного фінансового простору, здатного сприяти вирішенню поставлених завдань. Очевидно, що під

⁷⁴⁶ Железняк Я. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. 2022. 13 квітня. URL : https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html

⁷⁴⁷ Опанасюк В. Українське повоєнне диво: від плану до втілення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 3. С. 220–223.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

час виконання цього завдання податкова політика держави відіграватиме одну з ключових ролей у його реалізації. Водночас варто акцентувати увагу на таких двох важливих моментах:

1) здійснення податкової політики, спрямованої на виконання податками не лише фіскальної функції, але і стимулюючої ролі, вбачається можливим лише за умови надходження в Україну значних обсягів фінансування від міжнародних партнерів – міжнародних організацій, установ і окремих країн. Зазначимо, що з початку повномасштабної війни в Україні за рахунок податків, зборів та інших доходів фінансувалось тільки близько половини видатків державного бюджету⁷⁴⁸. У найближчій перспективі навряд чи вдасться покривати колосальні видатки бюджету України виключно за рахунок податкових надходжень, без міжнародної фінансової допомоги, навіть за умови, що надходження податків до бюджету зростатимуть. Водночас слухним є бачення Б. Данилишина про те, що переважна частина міжнародної допомоги повинна бути безповоротною (грантовою) та забезпечувати боргову стійкість майбутньої економіки, не пригнічуючи необхідного економічного зростання⁷⁴⁹;

2) застосування методів, інструментів податкової політики в контексті активізації ділової активності суб'єктів господарювання в Україні матиме обмежений характер. Останнє зумовлено необхідністю забезпечення достатнього обсягу податкових надходжень до бюджету в умовах високого рівня видатків, зростання бюджетного дефіциту та державного боргу країни. Враховуючи падіння ВВП країни 2022 р. на 29,2 %, а також невтішні прогнози щодо динаміки ВВП 2023 р., зокрема, в Законі про державний бюджет на 2023 рік зазначено про очікуване зростання реального ВВП на 3,2 %, водночас, за оцінками Національного банку України, зростання реального ВВП 2023 р. становитиме лише 0,3 %, а міжнародне рейтингове агентство Moody's прогнозує скорочення реального ВВП на 2 %⁷⁵⁰, важливого значення набувають питання стабілізації державних фінансів у такий спосіб,

⁷⁴⁸ Якщо податкові платежі знизяться, це гальмуватиме післявоєнну відбудову України / МВФ. 2023. 1 травня. URL : <https://finbalance.com.ua/news/mvf-znizhennya-podatkovikh-nadkhodzhen-halmuvatime-pislyavonnu-vidbudovu-ukrani>

⁷⁴⁹ Данилишин Б. Як має розвиватися Україна. *Дзеркало тижня*. 2022. 20 квітня. URL : <https://zn.ua/ukr/macrolevel/postvojenna-ekonomika-peremozhtsj.html>

⁷⁵⁰ Український ВВП за підсумком 2022 року впав на 29,2 % / Мінекономіки. URL : <https://www.unian.ua/economics/finance/vvp-ukrajini-za-pidsumkom-2022-roku-vpav-na-29-2-minekonomiki-12178173.html>

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

щоб не тільки не спровокувати подальший спад економіки, але й сприяти її відновленню. За таких умов доволі ризикованим і недостатньо виваженим є політика різкого підвищення податків для бізнесу. На наше переконання, у реаліях сьогодення варто ретельно вивчити можливості трансформації діючої податкової системи та підходів до організації процесу сплати податків у такий спосіб, щоб це не перешкоджало діяльності суб'єктів господарювання та стимулювало підприємницьку активність, розширення бази оподаткування, не вдаючись водночас до підвищення рівня податкового навантаження на бізнес.

Зазначимо, що ряд важливих кроків у сфері податкової політики в контексті підтримки бізнесу було зроблено ще в перші місяці повномасштабної війни. Зокрема, Законом України від 24.03.2022 № 2142-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період воєнного стану» було впроваджено ряд податкових стимулів для бізнесу, спрощено податкові та митні правила. Найбільш значущі серед введених новацій такі:

- підприємствам з обігом до 10 млрд грн надано право перейти на спрощену систему оподаткування й сплачувати єдиний податок. Одночасно було знято всі інші обмеження щодо чисельності працівників та видів діяльності, за винятком підакцизних товарів і грального бізнесу. Підприємці сплачуватимуть лише 2 % від обороту замість ПДВ і податку на прибуток;

- фізичним особам – підприємцям (ФОПам) I і II групи надано право добровільної сплати єдиного податку. Якщо під час дії в країні режиму воєнного часу зазначені суб'єкти не отримуватимуть доходу, то можуть взагалі не сплачувати єдиний соціальний внесок (ЄСВ);

- ФОПам II–III груп надано дозвіл не сплачувати ЄСВ за мобілізованих працівників;

- власників землі звільнено від сплати податку за землю на територіях, де ведуться бої, на період з 24 лютого 2022 року до кінця року;

- знижено ставку ПДВ на пальне з 20 до 7 %, зокрема й на його імпорт, скасовано акцизи на нафтопродукти;

- скасовано штрафи за порушення закону про РРО до завершення воєнного стану⁷⁵¹;

⁷⁵¹ Зануда А. Бізнес під час війни: яку підтримку запропонувала влада і як виживає бізнес. *BBC News Україна*. 2022. 16 березня. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60757453>

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

– не здійснюватиметься нарахування та звільнено від сплати загального мінімального податкового зобов'язання за 2022–2023 рр.;

– передбачено, що під час оподаткування податком на доходи фізичних осіб з власної вирощеної сільськогосподарської продукції нараховувати та сплачувати податок буде не фізична особа, а податковий агент;

– надано можливість враховувати документально підтверджені витрати у вигляді вартості майна, включаючи грошові кошти, що добровільно перераховані (передані, надані), зокрема ЗСУ, Службі безпеки України, Національній гвардії України та іншим утвореним відповідно до законів України військовим формуванням, а також на користь центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, сил цивільного захисту та/або закладам охорони здоров'я державної, комунальної власності, та/або структурним підрозділам з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, та/або грошові кошти, перераховані на спеціальні рахунки, відкриті НБУ для збору коштів у складі витрат від провадження певного виду незалежної професійної діяльності, а також у складі витрат фізичної особи-підприємця від провадження господарської діяльності, за винятком осіб, які обрали спрощену систему оподаткування, за результатами податкових (звітних) періодів за 2022 рік⁷⁵².

У подальшому, базуючись на поточних змінах потреб і пріоритетів військових і бізнес-структур, у систему оподаткування було впроваджено додаткові стимулюючі зміни, а саме:

1) встановлено диференційовані ставки рентної плати за видобування природного газу. Водночас розмір відсоткової ставки ренти збільшується за зростання ціни реалізації газу;

2) знижено з 20 до 7 % ставку ПДВ на внутрішні перевезення авіатранспортом у термін до 31.12.2024, а також для операцій із ввезення та постачання на митну територію України бензинів, скрапленого газу та важких дистилатів, на які встановлено ставку акцизного податку 0 % та нафти або нафтопродуктів на період дії режиму воєнного стану;

⁷⁵² Сакур О. С., Щур Р. І., Мацьків В. В. Фінансові аспекти підтримки бізнес-сектору України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18(1). С. 50–60.

**Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору
в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій**

3) звільнено від оподаткування ПДВ:

– товари, знищені (втрачені) внаслідок дії обставин непереборної сили у період дії воєнного стану, товари, передані в державну чи комунальну власність, зокрема на користь добровольчих формувань територіальних громад, а також надані на користь інших осіб для потреб забезпечення оборони України у період дії воєнного стану;

– операції передачі (надання) товарів, зокрема пального, на потреби Збройних сил України для забезпечення оборони України у період дії воєнного стану;

– ввезення товарів на митну територію України у митному режимі імпорту суб'єктами господарювання, які зареєстровані платниками єдиного податку I-ї, II-ї та III-ї груп, крім платників, які залишилися платниками ПДВ;

– ввезення фізичними особами на митну територію України автомобілів легкових, кузовів до них, причепів та напівпричепів, мотоциклів, транспортних засобів, призначених для перевезення 10 осіб і більше, транспортних засобів для перевезення вантажів у митному режимі імпорту;

– товари, що імпортуються підприємствами для вільного обігу (виняток: тютюнові вироби, алкогольні напої). Такі товари також звільнені від сплати мита.

Перераховані вище звільнення від ПДВ застосовуються лише за умови, що товари не походять з країни-агресора.

У цілях підвищення зайнятості внутрішньо переміщених осіб державою введено щомісячну компенсацію в сумі 6 500 грн за кожного працевлаштованого вимушеного переселенця в період дії режиму воєнного стану та впродовж 30 днів після його закінчення. Водночас роботодавець зобов'язаний: сплачувати ЄСВ за працевлаштовану особу; подати податкову звітність за IV квартал 2021 року або річну звітність за 2021 рік; звернутись до центру зайнятості з відповідною заявою не раніше, ніж через 5 днів після того, як було працевлаштовано переселенця⁷⁵³.

Окреслені вище зміни системи оподаткування, спрямовані на зниження податкового навантаження й полегшення процедури сплати податків, крім поточної підтримки бізнесу та стимулів для його активізації,

⁷⁵³ Саун О. С., Щур Р. І., Мацьків В. В. Фінансові аспекти підтримки бізнес-сектору України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18(1). С. 50–60.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

відчутний позитивний результат яких одержимо через певний часовий лаг, містять у собі ризики скорочення надходжень податків до бюджету, насамперед ПДВ, в короткостроковому періоді та, відповідно, погіршення фінансової стійкості країни. Беручи до уваги зазначені аспекти таких заходів, вимоги ключових міжнародних партнерів України, а також той факт, що дефіцит державного бюджету України перевищує 35 млрд доларів, з 1 липня 2023 р. заплановано впровадження змін до податкового законодавства, спрямованих на посилення фіскальної функції податків. А саме: буде підвищено ставку ПДВ на паливо з 7 до 20 %; скасовано для бізнесу право сплачувати єдиний податок у розмірі 2 % з обороту; повернено штрафи за порушення податкового законодавства та право на проведення податкових перевірок⁷⁵⁴. Окреслені новації не матимуть позитивного впливу на бізнес-клімат у країні та здатні призвести до подальшого зростання цін. Крім того, часті зміни вітчизняного податкового законодавства, відсутність стабільності та прогнозованості й надалі провокуватимуть негативні очікування в суб'єктів господарювання. Тому, на наше переконання, в цілях забезпечення зростання податкових надходжень до бюджету в майбутньому варто шукати більш оптимальні, узгоджені із запитами бізнесу, рішення та шляхи, компромісні способи вирішення наявних проблем у сфері державних фінансів.

Наразі стратегічно важливо податкову політику фіскального характеру доповнити податковими інструментами, що володіють стимулюючим потенціалом та які будуть спрямовані на активізацію діяльності господарюючих суб'єктів, запобігаючи тим самим скороченню ВВП та надходженню податків до бюджету в довгостроковій перспективі. З цього приводу вітчизняні урядовці зазначають, що для України потрібно знайти такий варіант податкової реформи, після проведення якої податкова система країни не буде програвати податковим системам європейських країн і Україна зможе вигравати глобальну конкуренцію за інвестиції, а мотивація до корупції буде усунута⁷⁵⁵. У цьому контексті важливим постає завдання удосконалення процедури адміністрування податків, системи взаємодії платників податків з органами Державної податкової служби України, модернізації податкових інституцій.

⁷⁵⁴ Слуцький Б. Податковий шок: як революційна реформа зможе врятувати економіку України. 2023. 6 квітня. URL : <https://www.unian.ua/economics/finance/podatkoviy-shok-yak-revolyuciynna-reforma-zmozhe-vryatuvati-ekonomiku-ukrajini-12206775.html>

⁷⁵⁵ Там само.

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

Податкова політика післявоєнної відбудови економіки України як цілісна система повинна включати заходи, що реалізовуватимуться в контексті досягнення як тактичних, так і стратегічних довгострокових цілей відновлення країни. Щодо тактичних цілей податкової політики мається на увазі створення умов для діяльності діючих суб'єктів господарювання, належної сплати податків, недопущення відпливу капіталу з країни. Щодо стратегічних довгострокових цілей, йдеться про впровадження методів та інструментів, які сприятимуть проведенню технологічної модернізації підприємств, зростанню випуску інноваційної, високотехнологічної продукції, розвитку імпортозаміщення, стимулюватимуть приплив інвестицій в економіку країни тощо. Зауважимо, що наявні фіскальні обмеження у реалізації стимулюючої податкової політики роблять ще більш жорсткими вимоги до вибору пріоритетів її здійснення й інструментів, найбільш оптимальних та ефективних для такого впливу.

У працях багатьох науковців одним із критеріїв визнання доцільності стимулювання діяльності певних суб'єктів підприємництва виступає важливість їх функціонування з позицій досягнення пріоритетних цілей здійснюваної політики. Стимулююча податкова політика повинна розглядатися як спосіб досягнення органами державної влади поставлених цілей соціально-економічного розвитку країни. У досліджуваному нами випадку – післявоєнної відбудови економіки України та забезпечення її конкурентоспроможності на зовнішньому ринку, а також вагомих кількісних і якісних змін у діяльності суб'єктів господарювання. Фіскальний ефект окресленої стимулюючої податкової політики полягає у забезпеченні майбутньої віддачі від таких заходів у вигляді збільшення податкових надходжень і зменшення залежності бюджету від кредитних ресурсів, скорочення бюджетного дефіциту. Щодо критеріїв вибору вектора стимулюючого впливу податкової політики, зазначимо, що проведені дослідження свідчать про зміни у XXI ст. підходів до вибору суб'єктів, що потребують державної підтримки – від селективного до горизонтального. Останній передбачає впровадження заходів інституційного характеру, підтримку окремих сфер, видів господарської діяльності кожного суб'єкта підприємства, насамперед інвестиційно-інноваційної. В умовах сьогодення у багатьох країнах світу ключовий акцент робиться на реалізації державою заходів, які безпосередньо впливають саме на умови діяльності

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

господарюючих суб'єктів і забезпечують формування сприятливого інституційного середовища для ефективного функціонування та розвитку бізнесу. Зокрема, йдеться про вкладення бюджетних коштів у розвиток економічної інфраструктури, завдяки чому скорочуються витрати підприємств на створення та обслуговування таких об'єктів і системи комунікацій. Важливу роль відіграє і державне фінансування освіти, оскільки підприємства отримують висококваліфікованих працівників, а також науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, впровадження результатів яких створюватиме можливості для підвищення технічного рівня виробництва та забезпечення його відповідності світовим стандартам⁷⁵⁶.

Актуальними для українських реалій є пропозиції науковців стосовно того, що пріоритетними цілями державної підтримки бізнесу мають бути: модернізація виробництва, перехід на інноваційну модель розвитку економіки, зростання конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зовнішньому ринку. Досягнути зазначеного пропонується за рахунок забезпечення розвитку державно-приватного партнерства як способу залучення інвестицій; створення малих інноваційних підприємств; формування фондів підтримки середніх і малих інноваційних підприємств; забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури; упровадження енергозберігаючих і енергоефективних технологій; формування системи фінансової підтримки інноваційної діяльності, механізму заохочення комерційних банків до надання кредитів інноваційних та інвестиційних проєктів⁷⁵⁷. Тобто стимули податкової політики повинні бути взаємоузгоджені та доповнюватися заходами у сфері бюджетної, кредитної, монетарної та інших видів економічної політики держави.

У процесі післявоєнної відбудови перед державою постануть як нові проблеми, так і ті, які були характерні для національної економіки до початку повномасштабної війни, а саме: необхідність проведення

⁷⁵⁶ Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку : монографія / Пашко П. В., Лазебник Л. Л., Кіндзерський Ю. В. та ін. ; за ред. д-ра екон. наук, професора П. В. Пашка та д-ра екон. наук, професора Л. Л. Лазебник ; Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2019. 476 с. (Серія «Податкова та митна справа в Україні», т. 133).

⁷⁵⁷ Сіра І. В. Державна підтримка підприємницької діяльності в умовах фінансово-економічної кризи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : 08.00.03 / І. В. Сіра; Київ : ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». К., 2013. 22, [14] с.

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

структурної та технологічної модернізації виробництва, підвищення енергоефективності, активізації розвитку високотехнологічних видів діяльності тощо. А це зі свого боку вимагатиме пошуку джерел фінансових ресурсів для фінансування інновацій, зокрема способів залучення в країну зовнішніх інвестиційних ресурсів, розбудови потрібного інфраструктурного забезпечення для ведення господарської діяльності. Відносно суб'єктів господарювання сфери промисловості, то одним із основним пріоритетів повинно стати стимулювання впровадження в Україні Індустрії 4.0, оскільки сьогодні країна страшенно відстає від світових трендів, хоча й володіє значним потенціалом для її розвитку. Для прикладу, результати проведеного аналізу динаміки ключових індикаторів, що розкривають процеси розвитку Індустрії 4.0 в Україні впродовж 2018–2020 рр., свідчать про те, що найгіршими показниками нашої країни, порівняно із показниками досліджуваних 137 країн, є макроекономічне та інституційне середовище, розвиток фінансів. Найбільші прогалини Україна має у таких сферах, як: корупція, інфляція, політична та економічна нестабільності, а з 2022 року – ще й військова, сфера доступу до фінансування, регулювання податкової системи тощо⁷⁵⁸.

За рахунок широкого впровадження технологій 4.0 видається можливим зупинити деіндустріалізацію нашої країни, надати поштовх переробній промисловості, виробництвом із високою доданою вартістю⁷⁵⁹. Однак для цього потрібні належні зміни на рівні законодавства, а однією з основних проблем постає потреба у значних обсягах інвестиційних ресурсів⁷⁶⁰.

Тобто існує нагальна потреба в розробці виваженої концепції податкової політики держави, пріоритети якої будуть узгодженими зі стратегічними пріоритетами як відновлення національної економіки в

⁷⁵⁸ Завербний А. С., Сало К. Р. Проблеми та перспективи розвитку Індустрії 4.0 в Україні за умов євроінтегрування. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2022. № 2 (8). С. 374–382. URL : https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/dec/29557/220972_maket-378-386.pdf

⁷⁵⁹ Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів : Кальварія, 2017. С. 83–84.

⁷⁶⁰ Поради підприємцям-початківцям: як фінтехстартапи допомагають в бізнесі. *Економічні новини*. 2018. 12 серпня. URL : <https://www.segodnya.ua/ua/economics/business/sovety-nachinayushchim-predprinimateliam-kak-fintehstartapy-pomogayut-v-biznese-1158434.html>

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

цілому та окремих видів економічної діяльності зокрема, так і реформування бюджетно-податкової системи країни. На наше переконання, післявоєнна відбудова національної економіки повинна базуватися на цілеспрямованій політиці держави, побудованій на засадах державно-приватного партнерства з бізнесом, та включати комплекс стимулюючих механізмів і засобів прямої та опосередкованої дії, зокрема й податкових. Розробка програми відповідної державної політики, вибір стратегічних пріоритетів і напрямів відбудови національної економіки виступає одним із першочергових завдань. Водночас неабияку роль відіграватимуть механізми податкової та бюджетної політик, оскільки лише відновлення зруйнованих об'єктів інфраструктури потребуватиме колосальних обсягів фінансових ресурсів. Враховуючи обмеженість у державі таких ресурсів, варто критично підійти до вибору стратегічних пріоритетів податкової політики, втілення яких забезпечить досягнення цілей відновлення економіки України прискореними темпами.

Не викликає сумніву бачення багатьох вітчизняних дослідників, зокрема Т. Богдан, що фундаментальною передумовою для здійснення післявоєнної відбудови економіки є отримання Україною надійних гарантій безпеки з неможливістю відновлення воєнних дій на нашій території. Лише на міцному безпековому фундаменті можуть мати місце розвиток і стійке економічне зростання⁷⁶¹. В. Новіков у цьому контексті зазначає, що мілітаризація України до такого стану, щоб російська армія не лише не могла безкарно руйнувати українські населені пункти, а й щоб боялася навіть вдарити ракетою по нашій землі або перетнути кордон України, виступає головною метою для держави на найближче майбутнє⁷⁶². Без суттєвого збільшення видатків на військові цілі та оборону цього досягти складно. Серед пріоритетних напрямів оборонних витрат варто зазначити розробку та виробництво новітніх ракетних систем (протитанкових, протиповітряних, протикорабельних, балістичних середньої дальності, залпового вогню тощо),

⁷⁶¹ Богдан Т. Відбудова економіки: напрямки, важелі, інститути. Як фінансувалося післявоєнне відновлення у Боснії і Герцеговині і який досвід відбудови можна застосувати в Україні? *Економічна правда*. 2022. 25 квітня. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/25/686208/>

⁷⁶² Новіков В. Логіка побудови нової України. Чому після перемоги у війні Україні потрібно зміцнювати оборонну галузь та де взяти на це кошти? *Економічна правда*. 2022. 10 серпня. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/10/690224/>

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

спроможних наносити російському агресору втрати, які є значно більшими за обсяги витрат на їх створення. Зі свого боку це потребує значних капіталовкладень у відродження ракетобудування та радіоелектронної промисловості, у виробництво конструкційних матеріалів і двигунів, а також фінансування досліджень і розробок відповідної техніки та технологій, підготовку інженерів відповідних спеціалізацій. Водночас потрібно розвивати засоби радіоелектронної розвідки та боротьби, безпілотну авіацію, далекобійну ствольну артилерію тощо. Оскільки швидкими темпами це неможливо зробити, базуючись лише на власних дослідженнях і розробках, тому на початкових етапах оборонні технології доведеться імпортувати⁷⁶³.

Поділяємо міркування Б. Данилишина, що вимоги воєнного часу обумовлюють та обмежують вибір пріоритетів державної політики, насамперед промислової. Розвиток вітчизняного військово-промислового комплексу та товарів подвійного призначення повинен бути першорядним пріоритетом промислової політики у найближчій перспективі. Акцент потрібно зробити на сферу ракетної техніки і переносних комплексів, безпілотної авіації, виробництва боєприпасів⁷⁶⁴. А для національної економіки післявоєнного часу стратегічно важливим є відновлення таких галузей промисловості, як нафтопереробка; видобуток газу та нафти; металургійна і залізорудна промисловість; машинобудування (найбільше в частині обладнання для транспортного машинобудування, енергетики та виробництва озброєнь)⁷⁶⁵.

Тобто одним із перших стратегічних пріоритетів податково-бюджетної політики має стати розвиток сфери військової промисловості. Серед інших, не менш важливих пріоритетів, варто зазначити про технічну модернізацію та розвиток на інноваційних засадах інших галузей промисловості (атомна енергетика; літєве, алюмінієве, титанове і новітні нафтохімічні виробництва; важке енергомашинобудування; чорну металургію; фармацевтику та виробництво медичної

⁷⁶³ Новіков В. Логіка побудови нової України. Чому після перемоги у війні Україні потрібно зміцнювати оборонну галузь та де взяти на це кошти? *Економічна правда*. 2022. 10 серпня. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/10/690224/>

⁷⁶⁴ Данилишин Б. Якими мають бути стратегічні напрями відбудови національної економіки. Як не повторити помилок інших країн в процесі післявоєнної відбудови України? *Економічна правда*. 2022. 1 вересня. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/1/691022/>

⁷⁶⁵ Данилишин Б. Як має розвиватися Україна. *Дзеркало тижня*. 2022. 20 квітня. URL : <https://zn.ua/ukr/macrolevel/postvojenna-ekonomika-peremozhtsja.html>

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

техніки; виробництво синтетичних рідких палив); відбудову і модернізацію інфраструктури; створення робочих місць, зокрема шляхом активізації малого та середнього бізнесу, що сприятиме поверненню в Україну наших біженців і, відповідно, слугуватиме нарощуванню трудового потенціалу та розширенню споживчого ринку; розвиток аграрного сектору економіки тощо. С. Шульц акцентує увагу на тому, що післявоєнний економічний розвиток України потребуватиме максимізації не лише масштабів залучення ресурсного потенціалу країни, а також і зростання ресурсної продуктивності економіки. Адже до початку військових дій в Україні спостерігалась стагнація продуктивності економіки. Проявом останньої було падіння щорічних темпів зростання продуктивності праці, капіталу та в цілому використання усіх економічних ресурсів країни. Лише за умови зростання ресурсної продуктивності економіки та достатньої партнерської допомоги країн світу, на переконання С. Шульц, повоєнне відновлення України буде можливим⁷⁶⁶.

Серед ключових пріоритетів податкової політики варто виокремити й ті, які пов'язані зі створенням державою належного інституційного середовища для розвитку бізнесу. На цьому також наголошують представники українського бізнесу. Зокрема, створеною провідними українськими асоціаціями та бізнес-спільнотами. Коаліцію бізнес-спільнот за модернізацію України зі спільною економічною візією України було підписано Меморандум, в якому викладено ключові принципи та заходи післявоєнної економічної політики держави. Серед останніх слухними є пропозиції щодо створення стимулюючого податкового і митного законодавства, інноваційної, ліберальної та прозорої податкової системи, сприяння вільній конкуренції у внутрішній торгівлі, максимальна лібералізація умов для розвитку підприємництва, сприяння цифровізації економіки та розвитку віртуальних активів тощо⁷⁶⁷.

⁷⁶⁶ Шульц С. Л. Детермінанти продуктивної спроможності економіки регіонів України: досвід ідентифікації та сучасний вимір. *Імперативи та безпекові пріоритети збереження і розвитку продуктивної спроможності регіонів України в умовах війни* : збірник тез доповідей дискусійної платформи / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С. Л. Шульц, д-ра екон. наук, проф. А. І. Мокія. Львів, 2022. 87, [5–9] с.

⁷⁶⁷ Длігач А. Повоєнна економічна політика потребуватиме повної зміни підходів. URL : <https://gmk.center/ua/opinion/povoienna-ekonomichna-politika-potrebuvatime-povnoi-zmini-pidhodiv/>

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

Вітчизняні науковці, зокрема К. Швабій, М. Кармаліта, П. Селезень, у своїй науковій праці зазначають, що однією з першочергових проблем в Україні у сфері податкової політики держави є відсутність сформованої традиції, інституціонального механізму формування та здійснення податкової політики⁷⁶⁸.

Тобто можна стверджувати як про необхідність кардинальної перебудови інституційних механізмів розробки податкової політики, так і про ті вектори, що стосуються налагодження інституційного середовища її практичної реалізації. Власне, розробку нової концепції податкової політики варто здійснювати, базуючись на базових принципах оподаткування, наукових теоретичних напрацюваннях у сфері податків і з урахуванням сучасних економічних реалій та запитів бізнесу. Розробка податкової політики є процесом пошуку компромісного, взаємовигідного для держави та бізнесу способу вирішення наявних проблем суспільного життя. Як зазначає К. Швабій, податкова політика держави – це мистецтво компромісу між взаємовиключними вимогами, якими по одній шкалі є «економічна ефективність – соціальна справедливість», а по іншій – «ефективність адміністрування – зручність та простота сплати податків». Серед величезної «множини станів податкового компромісу» потрібно обрати такий варіант, за якого «всі економічні агенти – суб'єкти податкових правовідносин, діяли б у напрямі досягнення взаємовигідної рівноваги»⁷⁶⁹.

Реалізація розробленої податкової політики передбачатиме проведення податкової реформи. Основною метою останньої є формування дієвої моделі податкової системи із прозорими правилами та механізмами стягнення податків, яка б сприяла ефективному розвитку бізнесу. Безумовно, досягнення зазначеної цілі потребує пошуку відповідних найбільш оптимальних шляхів реалізації, що є досить складним завданням. Навіть розвинені країни світу сьогодні стикаються з недоліками у справлянні окремих податків і визнають потребу у вжитті заходів з їх удосконалення. Зокрема, експерти зазначають про те, що діюча в європейських країнах класична модель оподаткування прибутку наразі є морально застарілою. Заходи щодо її поліпшення насамперед спрямовані на те, щоб унеможливити розмивання податкової бази

⁷⁶⁸ Податкова політика держави. Ще один великий компроміс / за заг. ред. К. І. Швабія. Ірпінь : Університет ДФС України, 2018, 61 [31] с.

⁷⁶⁹ Швабій К. І. Нові реалії податкової політики України. *Економічна правда*. 2022. 20 жовтня. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/20/692850/>

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

та ухилення від сплати податку⁷⁷⁰. Незважаючи на певні зрушення у цій сфері, завдяки налагодженню міжнародного податкового співробітництва шляхом впровадження є G-20/OECD з питань ерозії бази та переміщення прибутку (BEPS), все ж вразливості залишаються. Потребують вирішення питання щодо розподілу податкових прав між окремими країнами⁷⁷¹.

Габріель Цукман, виступаючи з доповіддю на четвертій податковій конференції Світового банку, взагалі зауважив про те, що прийшов час змінити податкові системи ХХ сторіччя, запроваджені після завершення Другої світової війни спочатку в Європі, а згодом й у більшості інших країнах світу, та які наразі є застарілими, на податкові системи, що відповідатимуть потребам ХХІ століття. Адже глобалізаційні процеси, якісні та кількісні демографічні зрушення, цифрові технології сформували кардинально нову соціально-економічну ситуацію, порівняно з тією, яка існувала у другій половині минулого сторіччя⁷⁷². Відповідно, податкові системи країн світу повинні враховувати нові реалії та глобальні виклики. Під час розробки концепції нової податкової політики і реформування податкової системи України потрібно враховувати як умови та запити військового часу, так і окреслені глобальні виклики та тенденції розвитку світової економіки та системи оподаткування.

Наразі в українських урядових і експертних колах активно обговорюються різні ідеї реформування податкової системи. Серед найбільш кардинальних – це пропозиції вітчизняних урядовців щодо скорочення ставок основних податків – податку на прибуток, ПДВ і податку на доходи фізичних осіб до рівня 10 %, та ставки 0 % для єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду. Завдяки суттєвому скороченню податкового навантаження очікується зменшення стимулів до корупційних дій, створення сприятливих умов для розвитку бізнесу та залучення інвестицій в країну. Як аргументи, на користь доцільності таких заходів наводяться приклади окремих країн, в яких у цілях відновлення економік після військових конфліктів уряди

⁷⁷⁰ Таптунова І. Трансформація податку на прибуток підприємств у податок на виведений капітал. Київ, 2016. 44 с.

⁷⁷¹ Corporate Taxation in The Global Economy: IMF policy paper. Press Release №19/69. March 10, 2019. 86 p. URL : <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2019/03/08/Corporate-Taxation-in-the-Global-Economy-46650>

⁷⁷² Швабій К. Чому військові сплачують 18 % податку, а підприємці 2 %. *Економічна правда*. 2022. 21 листопада. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/21/694078/>

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

вдалися до скорочення податків. Зокрема, йдеться про зниження ставки корпоративного податку з 15 до 12,5 % в Ірландії, ставки податку на прибуток з 13 до 10 % на Кіпрі, податкових ставок до рівня 10 % у Болгарії. Передбачається, що завдяки суттєвому зниженню податків у суб'єктів господарювання зменшаться стимули до оптимізації податкового навантаження й уникнення оподаткування та водночас вдасться розширити базу оподаткування за рахунок зменшення обсягів тіньових операцій і господарської діяльності⁷⁷³.

Сумнівність високої ефективності втілення ідеї суттєвого скорочення ставок податків як засобу досягнення цілей розширення бази оподаткування підтверджується практикою минулих податкових реформ в Україні. Зокрема, йдеться про реформу 2016 року щодо зниження ЄСВ для роботодавців до рівня 22 % для усіх категорій платників (виняток: спеціальні ставки нарахування ЄСВ для інвалідів (8,41, 5,3 і 5,5 %), що проводилась у цілях стимулювання до детінізації зарплат і легалізації зайнятості в Україні. Проте, опираючись на результати проведеного дослідження можна стверджувати, що поставленої цілі реформи ЄСВ в Україні 2016 року не було досягнуто. Незначне скорочення нелегальної зайнятості та виплат зарплат у «конвертах» не є зіставним із негативними наслідками, які ця реформа мала для доходів Пенсійного фонду України. Низька ефективність цієї реформи пояснюється не врахуванням того, що податкове навантаження на працю, хоч і є основним серед усіх факторів детінізації заробітних плат, однак не менш важливими при цьому є дія низки інших. Це і податкові фактори, пов'язані з особливостями побудови податкової системи країни та підходами до адміністрування податків і зборів, так і неподаткові чинники, які стосуються якості вітчизняного законодавства та регуляторної політики, рівня корупції, стану ринку праці та ін. Тому за умов наявності у роботодавців можливості приховувати реальні масштаби діяльності, кількість працівників і розмір їх оплати праці неможливо вирішувати проблему неформальної зайнятості та тінізації заробітних плат лише за рахунок зниження ставки ЄСВ⁷⁷⁴.

⁷⁷³ Обух В., Колода Я. Як Україна реформуватиме податкову систему після війни. УКРІНФОРМ. 2023. 27 березня. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3688038-ak-ukraina-reformuvati-me-podatkovu-sistemu-pisla-vijni.html>

⁷⁷⁴ Мельничук Г., Райнова Л., Кошук, Т. Аналіз результативності реформи ЄСВ у 2016 році в Україні. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. Вип. 4(35). С. 137–143. URL : <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i35.221852>

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

Сприйняття концепції податкової реформи «10-10-10» урядовцями, експертами, науковцями, міжнародними партнерами та представниками бізнесу різняться. Зокрема, міжнародні організації, які надають фінансову допомогу Україні, насамперед МВФ, доволі негативно ставляться до окресленого варіанта проведення податкових реформ, керуючись міркуваннями про те, що це призведе до скорочення податкових надходжень до бюджету.

Вітчизняні науковці акцентують увагу на важливості розробки якісного, комплексного пакета реформи. Зокрема, К. Швабій наголошує на тому, що для концепту «10-10-10» характерною є певна фрагментарність. Адже в реформі не йдеться про те, як реформуватимуться інші види податків і зборів, які наявні у вітчизняній податковій системі, чи будуть змінені підходи до їх адміністрування тощо. Науковець зазначає про той факт, що підходи до адміністрування податків змінюються у випадку зміни моделі (елементів) податку, а не простої зміни ставок. Тому, наприклад, зменшивши лише ставку ПДВ до 10 %, реєстр податкових накладних як і система електронного адміністрування ПДВ нікуди не зникнуть. З часом комплаєнс платників ПДВ, ймовірно, підвищиться, однак складна, економічно неефективна система адміністрування цього податку нікуди не дінеться⁷⁷⁵.

Представники бізнесу, зокрема Спільнота Європейської Бізнес Асоціації також зазначають про те, що податкову реформу не можна обмежувати лише податковими ставками. Безумовно, потрібно знижувати навантаження на фонд оплати праці, так як діючий рівень податкового навантаження робить прозорий бізнес абсолютно неконкурентоспроможним, якщо порівнювати з тіньовим. Однак реформування потребує повністю вся система адміністрування податків, необхідно усунути законодавчі суперечності та недосконалість, прописати зрозумілий обсяг повноважень та функцій Державної податкової служби України тощо. Надзвичайно актуальними нині є питання верховенства права й ефективної боротьби з корупцією, щоб у результаті зміни розподілу податків уся податкова система запрацювала по-іншому – прозоро, чітко та чесно⁷⁷⁶.

⁷⁷⁵ Швабій К. Крапка в реформі «10-10-10». *Економічна правда*. 2022. 3 жовтня. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/3/692160/>

⁷⁷⁶ Якою має бути податкова реформа: деталі від бізнесу. *ДЕБЕТ-КРЕДИТ*. 2023. 18 січня. URL : <https://news.dtki.ua/taxation/common/81181-iakoju-maje-butii-span-classsnippetpodatkovaspan-span-classsnippetreformaspan-detali-vid-biznesu>

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

К. Швабій зазначає, що сам ключовий меседж про те, що проведення запропонованої реформи як антикорупційного заходу дозволить, нарешті, остаточно, чи як там ще подолати корупцію в Україні, виглядає доволі сумнівним⁷⁷⁷. На переконання науковця, просте арифметичне зменшення ставок податків не можна ототожнювати із формуванням умов для прозорості, «по-білому», роботи бізнесу. Це лише один, водночас навіть не найголовніший, фактор у досягненні цієї мети⁷⁷⁸.

Автори окресленої вище податкової реформи також пропонують з часом замінити податок на прибуток на податок на виведений капітал. Зазначимо, що ця ідея не є новою й активно обговорювалась у вітчизняних експертних колах 2015–2020 рр. Поштовхом до розробки пропозицій щодо кардинальної зміни моделі оподаткування прибутку підприємств в Україні стала тенденція до втрати податком на прибуток його фіскального значення, що проявлялось у скороченні обсягу цього податку у ВВП і в податкових надходженнях до бюджету. Загалом цьому податку притаманні й ряд інших недоліків, обумовлених специфікою податкової системи України, зокрема правовими проблемами та рівнем корупції. Ці недоліки дослідники систематизували у такі групи: недоліки визначення об'єкта оподаткування; недоліки, пов'язані з адмініструванням податку та фіскальним тиском на його платників; вкрай невисока фіскальна ефективність цього податку як результат поєднання зазначених вище проблем⁷⁷⁹.

Тому більшість експертів погоджуються з тим, що діючий в Україні механізм податку на прибуток підприємств потребує удосконалення. Однак, на наше переконання, в умовах сьогодення стану економіки та державних фінансів не варто ухвалювати такі кардинальні податкові рішення, як введення податку на виведений капітал. Оскільки застосування останнього в окремих країнах, зокрема в Естонії, Македонії, Латвії, Молдові та Грузії не призвело виключно до значних позитивних результатів. Серед позитивних ефектів, досягнених у кожній з країн, варто зазначити певне спрощення механізму обчислення оподатковуваного прибутку та сплати податку, а також його

⁷⁷⁷ Швабій К. Зниження податків – стежка до пекла. *Економічна правда*. 2023. 1 березня. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/1/697548/>

⁷⁷⁸ Швабій К. Крапка в реформі «10-10-10». *Економічна правда*. 2022. 3 жовтня. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/3/692160/>

⁷⁷⁹ Гаптунова І. Л. Трансформація податку на прибуток підприємств у податок на виведений капітал. Київ, 2016. 44, [8] с.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

адміністрування, що позитивно вплинуло на позиції цих країн у міжнародних рейтингах легкості ведення бізнесу та сплати податків. Однак запровадження податку на виведений капітал не сприяло більш стрімкому зростанню ВВП цих країн, порівняно із країнами-сусідами, в яких цей податок був відсутній⁷⁸⁰. Щодо впливу цього податку на обсяги інвестицій в країни та інвестиційну активність підприємств, то одержані результати мали нестабільний характер.

Негативними наслідками від застосування податку на розподілений прибуток у кожній із досліджуваних країн стали скорочення надходжень податку до бюджету у короткостроковому періоді (у перші 2–3 роки) та погіршення стану державних фінансів. Зокрема, за оцінками експертів, впровадження податку на розподілений прибуток призвело до дворічних втрат надходжень в Естонії в обсязі 1,02 % від ВВП, у Македонії – 1,18 % ВВП, в Грузії – 2,08 % ВВП⁷⁸¹. Водночас більш відчутний негативний ефект від фіскальних дисбалансів отримано у Молдові та Македонії, які впроваджували цей податок у період загальної макроекономічної невизначеності⁷⁸².

Запровадження в Україні податку на виведений капітал також тягне за собою суттєві ризики втрат надходжень до бюджету, особливо в перші роки, на чому не лише наголошують фактично всі науковці та західні експерти у своїх висновках⁷⁸³, а й підтверджують дослідники результатами кількісних оцінок. Зокрема, в довоєнний період втрати бюджету в рік впровадження податку на виведений капітал оцінювались у суму від 25–46 млрд грн⁷⁸⁴, або ж в діапазоні від 11 до 40 %

⁷⁸⁰ Sheremeta V. Exit Capital Tax as Alternative of Corporate Income Tax. *Innovative Solutions in Modern Science*. 2017. № 7 (16). С. 1–13.

⁷⁸¹ Черкашин В. Налог на выведенный капитал: 7 страховок МВФ и где он перегибает. URL : <https://finance.liga.net/ekonomika/opinion/nalog-na-vyvedennyu-kapital-7-strashilok-mvf-i-gde-on-peregibaet>

⁷⁸² Sheremeta V. Exit Capital Tax as Alternative of Corporate Income Tax. *Innovative Solutions in Modern Science*. 2017. № 7 (16). С. 1–13.

⁷⁸³ Податок на прибуток підприємств чи податок на виведений капітал: аналіз та рекомендації. Серія аналітичних досліджень [PS/01/2017] / Заха Д., Оттен Т., Бетлій О., Джуччі Р. Берлін-Київ, 2017. 21 с. Березень. URL : https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2017/04/PS_01_2017_ukr.pdf

⁷⁸⁴ Касперович В. Напрями посилення координації фіскальної політики із монетарною в Україні / Національний інститут стратегічних досліджень. 2019. 4 с. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/tezy-kasperovych.pdf>

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

річних надходжень до бюджету⁷⁸⁵, що могло призвести до зростання дефіциту держбюджету практично майже вдвічі. Тобто введення податку на виведений капітал буде серйозною загрозою для фіскальної стабільності в Україні. Ситуація ще більше ускладнюється, якщо врахувати, що в теперішніх умовах надзвичайно обмеженими є можливості вибору джерел компенсації майбутніх втрат доходів бюджету України, а також значно погіршився стан державних фінансів внаслідок війни, зокрема стрімко зросла загальна сума державного та гарантованого державою боргу до рівня 78,5 % ВВП на кінець 2022 року, а платежі з погашення державного боргу за 2022 рік становили 448,6 млрд дол.⁷⁸⁶

Навіть ті незначні позитивні впливи на інвестиційний клімат, рівень інвестиційної активності підприємств і зростання ВВП у країнах, які застосовували податок на виведений капітал, не дають підстав стверджувати про його доцільність впровадження в Україні нині, враховуючи економічні реалії та виклики воєнного часу, високий рівень державного боргу і дефіциту державного бюджету, яких не було у жодній країні на момент введення податку. За окреслених умов будь-які необдумані рішення у податковій сфері можуть лише поглибити фіскальні ризики та призвести до зниження стійкості державних фінансів⁷⁸⁷.

Тому у процесі формування податкової політики післявоєнної відбудови національної економіки потрібно насамперед виходити з того, що наслідки податкових реформ не повинні призвести до суттєвого скорочення податкових надходжень у короткостроковому періоді. На цьому аспекті наголошують і міжнародні фінансові партнери України. Зокрема, на переконання постійного представника МВФ в Україні В. Степаняна, міжнародна спільнота готова допомогти фінансовими ресурсами на відновлення та реконструкцію України, водночас Україна зобов'язана продовжувати виконувати свою частину

⁷⁸⁵ Мельничук Г. С. До питання запровадження в Україні податку на виведений капітал. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2020. № 6. С. 98–107. URL : https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=Sj-M_ZkAAAAJ&citation_for_view=Sj-M_ZkAAAAJ:ns9cj8rnVeAC

⁷⁸⁶ Луніна І. О., Білоусова О. С., Фролова Н. Б. Конкурентоспроможність податкової системи в контексті розширення фіскального простору України. *Економіка України*. 2020. № 10 (707). С. 34–53.

⁷⁸⁷ Держборг України за рік зріс до 78,5 % ВВП – Мінфін. УКРІНФОРМ. 20.04.2023. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3698436-derzborg-ukraini-za-rik-zris-do-785-vvp-minfin.html>

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

домовленостей та посилювати мобілізацію доходів із внутрішніх джерел для фінансування інфраструктурних і соціальних потреб. У зв'язку з цим заходи, які скорочують податкові надходження або знищують існуючу податкову базу, обмежують спроможність України досягати цілей перебудови та розвитку, що в підсумку негативно впливає на довгострокове зростання економіки. Одним із засобів сприяння економічному зростанню України є ефективна та справедлива податкова політика, що за рахунок забезпечення рівних умов для бізнесу дозволяє підвищувати конкурентоспроможність.

У новій чотирирічній програмі розширеного фінансування ERF на 15,6 млрд дол. виділеного для України МВФ, зазначено про потребу у розробці 2023 року Національної стратегії доходів (НСД) на 2024–2030 роки. Остання має стати всеосяжною «дорожньою картою», в яку включено як чіткі цілі щодо забезпечення надходжень, так і інші цілі політики, які охоплюють адміністративні та політичні реформи. У практичному плані це зможе допомогти узгодити мобілізацію доходів із середньостроковими потребами у видатках та урядовими пріоритетами розвитку. Планується, що НСД передбачатиме п'ять основних кроків. Серед них, зокрема, це заходи щодо зростання рівня надання податкових і митних послуг, перегляд спрощеної системи оподаткування в цілях вирішення проблеми ерозії податків на працю, узгодження законодавства про акцизні збори та ПДВ із законодавством Євросоюзу. Також у НСД буде передбачено кроки щодо посилення антикорупційних заходів і процедур управління з метою усунення ризиків недоброчесності, податкові реформи для післявоєнної перебудови та інвестицій. Наразі ця Стратегія перебуває на стадії розробки, і вже до кінця травня 2023 року Міністерством фінансів України повинен бути сформований план заходів, зокрема для вирішення основних проблем, виявлених у процесі проведеного опитування платників податків⁷⁸⁸.

Безумовно, що сьогодні досить важливим є вирішення проблем з корупцією, покращення процедур адміністрування податків, урахування думки платників податків під час формування стратегічного плану реформування системи оподаткування. Крім того, на наше

⁷⁸⁸ Якщо податкові платежі знизяться, це гальмуватиме післявоєнну відбудову України / МВФ. 2023. 1 травня. URL : <https://finbalance.com.ua/news/mvf-znizhennya-podatkovikh-nadkhodzhen-halmuvatime-pislyavonnu-vidbudovu-ukrani>

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

переконання, в НСД мають бути чітко прописані механізми реалізації стимулюючої податкової політики, визначено перелік податкових методів, важелів та інструментів, комплексне застосування яких забезпечить досягнення визначених державою пріоритетів післявоєнної відбудови економіки, її модернізації та цифровізації. Останнє повинно базуватись на наукових напрацюваннях щодо переваг застосування окремих податкових інструментів, їх дієвості на практиці в певних реаліях і наявних обмежень щодо їх впровадження в Україні. Зауважимо, що важливим є критичне попереднє вивчення можливості застосування окремих інструментів з позицій їх взаємоузгодженості із міжнародними зобов'язаннями України, зокрема в рамках СОТ, ЄС та МВФ. У цьому контексті доречними є рекомендації дослідників щодо того, що застосування певних податкових інструментів насамперед має сприяти загальному покращенню конкурентного середовища, правил гри для всіх суб'єктів господарювання. В умовах нестачі бюджетних ресурсів потрібно виважено підходити до впровадження нових, адресних податкових інструментів підтримки суб'єктів бізнесу⁷⁸⁹. Безумовно, досвід проведення податкових реформ в інших країнах стане в нагоді, однак цілковите його копіювання у складних вітчизняних реаліях навряд чи принесе бажаний результат.

На нашу думку, податкова політика післявоєнного відновлення економіки України має базуватись на активному використанні інструментів горизонтального, опосередкованого характеру дії, спрямованих на створення сприятливого інституційного середовища для діяльності суб'єктів господарювання та збільшення їх інноваційної активності. Досвід багатьох західних країн свідчить про те, що зростання підприємницької активності є результатом створення урядами сприятливого соціально-економічного клімату, що було забезпечено, зокрема, й за рахунок реалізації таких заходів як:

– розбудова сильної інфраструктури підтримки підприємництва (бізнес-інкубаторів, інноваційних банків, консультативних центрів з питань реклами, управління, маркетингу, курсів підготовки підприємців тощо);

⁷⁸⁹ Кравчук В., Ангел Є. Яка промислова політика потрібна Україні для переходу до Індустрії 4.0? *Дзеркало тижня*. Випуск 13. 6–12 квітня. URL : https://dt.ua/macrolevel/yaka-promislova-politika-potribna-ukrayini-dlya-perehodu-do-industriyi-4-0-307765_.html/

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

- спрощення процедур регулювання підприємницької діяльності (скорочення форм звітності, полегшення правил реєстрації);
- застосування пільгового оподаткування як стимулу до відкриття нових малих підприємств і сприяння притоку в цю сферу діяльності інвестицій;
- наявність системи захисту промислової та інтелектуальної власності, зокрема й продукції та методів ділової активності⁷⁹⁰.

Враховуючи активні процеси цифровізації різних сфер життя українського суспільства, цінним для нашої країни буде позитивний зарубіжний досвід щодо частини впровадження цифрових сервісів у податковій сфері. Зокрема, зазначимо про показовий досвід Естонії в частині змін у податковій системі, покликаних забезпечити зниження адміністративного тиску на платників податку за рахунок забезпечення високої простоти податкового адміністрування, скорочення часу платників на сплату податків, уникнення випадків подвійного оподаткування окремих видів доходів. Варто наголосити на запровадженні в Естонії широкого кола переваг для платників податків, зокрема таких як: електронна резидентність («e-residency»), спрощені правила інкорпорування бізнесу, цифрові юридичні сервіси та рішення й багато іншого⁷⁹¹. Програма електронної резидентності відкрила можливості для створення в Естонії цифрового представництва фізичної особи-нерезидента, що дозволяє їй використовувати всі онлайн-сервіси країни, включаючи дистанційну реєстрацію суб'єкта господарювання, електронний підпис документів і договорів, сплату платежів, подання електронної звітності, цифровий банкінг, одержання ліцензій, діяльність на ринках товарів і послуг ЄС як повноправного агента. Водночас це не передбачає і не вимагає фізичної присутності особи (власників, засновників) на митній території Естонії. Саме завдяки впровадженню цієї програми 2014 року нерезиденти отримали можливість сплачувати податок на виведений капітал шляхом набуття легального статусу платника податків – «електронного резидента» Естонії. У разі розподілу прибутку такого цифрового представництва законодавством передбачено обов'язок утримання 20 % податку із

⁷⁹⁰ Яремчук І. Л. Проблеми теорії і практики підприємництва в Україні. *Економічний аналіз*. 2014. Том 15, № 3. С. 256–262.

⁷⁹¹ Синютка Н. Г., Червінська О. С., Гоменюк В. В. Електронна резидентність та пряме оподаткування: аспекти фінансової безпеки. *Бізнес Інформ*. 2019. № 12. С. 363–369. URL : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-12_0-pages-363_369.pdf

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

винагороди директора та 33 % соціальних внесків із цієї ж податкової бази⁷⁹². Крім того, у випадку виплати дивідендів чи роялті застосовуватиметься знижена ставка 7 % із такого виду доходів резидента чи нерезидента із подальшою можливістю застосування чинних Угод про уникнення подвійного оподаткування в країні резидентності особи⁷⁹³. Сплата податку на розподілений прибуток «е-резидентами» Естонії є економічно вигідною для резидентів інших країн, особливо ЄС, в яких ставки прямого оподаткування є прогресивними як для фізичних, так і юридичних осіб, та значно вищими. У зв'язку з цим за 5 років дії проєкту «Е-резидентність» станом на кінець 2019 року в Естонії було зареєстровано 64 862 цифрові представництва з понад 165 країн світу, понад 10 тис. з яких провадять бізнес⁷⁹⁴.

Тобто в Естонії було створено умови для оптимізації податкових платежів для осіб-нерезидентів поза межами їх основної юрисдикції, не порушуючи при цьому правил і вимог BEPS. А привілеї віртуальної присутності е-резидентів на території ЄС, безперешкодний доступ до цифрових послуг і сервісів згідно з Директивою ЄС про Єдиний цифровий ринок (простір) стали перевагою запровадження електронної резидентності в Естонії. За умови набуття Україною повноправного членства в ЄС це також може стати перевагою для нашої країни, у разі пропонування схожого сервісу. Значною мірою саме за допомогою програми «e-residency» Естонії вдалося збільшити кількість платників податків (за рахунок збільшення віртуальної кількості населення або юридичних осіб як платників податків) і розширити тим самим базу оподаткування⁷⁹⁵, що забезпечило поступове зростання надходжень податків до бюджету.

⁷⁹² Синютка Н. Г., Червінська О. С., Гоменюк В. В. Електронна резидентність та пряме оподаткування: аспекти фінансової безпеки. *Бізнес Інформ*. 2019. № 12. С. 363–369. URL : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-12_0-pages-363_369.pdf

⁷⁹³ Синютка Н. Г. Електронна резидентність та податок на виведений капітал як прояви деформацій фіскального простору. *ECONOMICS: time realities*. 2019. № 4 (44). С. 106–112. URL : <https://economics.opu.ua/files/archive/2019/No4/106.pdf>

⁷⁹⁴ Синютка Н. Г., Червінська О. С., Гоменюк В. В. Електронна резидентність та пряме оподаткування: аспекти фінансової безпеки. *Бізнес Інформ*. 2019. № 12. С. 363–369. URL : https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2019-12_0-pages-363_369.pdf

⁷⁹⁵ Синютка Н. Г. Електронна резидентність та податок на виведений капітал як прояви деформацій фіскального простору. *ECONOMICS: time realities*. 2019. № 4 (44). С. 106–112.

З урахуванням зазначеного досвіду Естонії для створення в Україні сприятливих умов для розвитку бізнесу та залучення інвестицій варто працювати над введенням додаткових зручних цифрових сервісів для платників податків, які дозволять їм скоротити час на виконання податкових зобов'язань, мінімізувати корупційну складову при взаємодії з органами державної податкової служби.

Враховуючи необхідність трансформації структури економіки України від сировинно-добувної та низько технологічної у напрямі розвитку наукомістких, високотехнологічних секторів, вважаємо доцільним впровадження точкових податкових стимулів до інвестування у високоокупні наукомісткі сфери діяльності, апробація яких у зарубіжних країнах показала їх високу ефективність. Зокрема, йдеться про такі дозволені правилами ЄС податкові інструменти сприяння як податкова знижка на НДДКР, інвестиційна податкова знижка та податкові пільги для енергозбереження. Зазначені податкові інструменти варто застосовувати для стимулювання здійснення суб'єктами господарювання певних видів інвестиційно-інноваційної діяльності, а саме: виконання наукових досліджень та розробок; купівля обладнання для проведення науково-дослідних робіт; виробниче проектування; трансферт технологій (купівля ліцензій, послуг технологічного характеру, прав на об'єкти інтелектуальної власності); налагодження співробітництва із дослідними організаціями; спеціальне навчання працівників; придбання програмного забезпечення; створення нових інноваційних підприємств⁷⁹⁶.

Варті уваги та ретельного вивчення пропозиції вітчизняних науковців щодо запровадження в Україні для суб'єктів інноваційної діяльності таких податкових інструментів, як: податкові та митні пільги прямим іноземним інвесторам за умови розміщення ними на території країни високотехнологічних виробництв; надання інвесторам, які реалізують масштабні інноваційні проекти, відстрочок у сплаті податків⁷⁹⁷. Інші дослідники пропонують запровадити податкові канікули терміном на п'ять років для молодих інноваційних підприємств, що здійснюють діяльність у таких пріоритетних сферах, як: робототехніка,

⁷⁹⁶ Желюк Т. Л. Аналіз використання фіскального інструментарію в розвитку інноваційної економіки. *Економічний аналіз*. 2015. Том 22, № 1. С. 117–124.

⁷⁹⁷ Розвиток промисловості для забезпечення зростання та оновлення української економіки : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Л. В. Дейнеко ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2018. 158, [88] с.

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

адитивне виробництво, біотехнології, нанотехнології, інтернет-речей; відновлювання джерела енергії; мобільні додатки, програмне забезпечення; автоматизовані системи управління; хмарні сервіси, інтернет-боти, масштабована обробка даних; будівництва літаків, дронів, супутників; розумні будівлі та будинки тощо⁷⁹⁸.

Досвід країн, що успішно відновили свої економіки після війни, також свідчить про дієвість окремих податкових пільг. Зокрема, в Німеччині було впроваджено податкові пільги для збільшення експорту, активно фінансувалась наука та було створено сприятливі умови для надходження інвестицій⁷⁹⁹.

Одним із ключових факторів успішної післявоєнної відбудови Ізраїлю стала державна підтримка науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт та їх подальше обов'язкове застосування у високотехнологічному та промисловому виробництві. У країні було створено сприятливі податкові умови для іноземних компаній, які здійснюють розробку та впровадження інноваційних технологій. Водночас виведення капіталу за кордон підлягало додатковому оподаткуванню податком за ставкою 21 %. Завдяки цьому вдалося створити інноваційну модель виробництва, якій притаманні можливості для ефективного застосування інформаційних технологій, використання усіх факторів виробництва та розкриття людського потенціалу⁸⁰⁰.

Однак впровадження у вітчизняну практику стимулюючих податкових інструментів обов'язково повинно супроводжуватися реалізацією заходів, спрямованих на вирішення комплексу інших проблем, які більшою мірою, ніж податки, чинять негативний вплив на інвестиційно-інноваційну активність і розвиток бізнесу⁸⁰¹. Серед них,

⁷⁹⁸ УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. 2-ге вид. Львів : Кальварія, 2017. 164 с.

⁷⁹⁹ Васильченко Г. Успішний досвід післявоєнного відновлення: на що варто орієнтуватися Україні? 2022. 1 червня. URL : <https://nv.ua/ukr/opinion/viy-na-v-ukrajini-yak-vidbuduvati-ukrajinu-pislya-viyni-zahidna-nimechchina-ostanni-novini-50250055.html>

⁸⁰⁰ Танклевська Н. С., Карнаушенко А. С., Петренко В. С. Ізраїльський досвід післявоєнного відновлення економіки. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: «Економіка, менеджмент та право»*. 2022. Випуск 6. С. 20–28.

⁸⁰¹ Мельничук Г. С. До питання запровадження в Україні податку на виведений капітал. *Економічний вісник. Серія: «Фінанси, облік, оподаткування»*. 2020. № 6. С. 98–107. URL : https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=Sj-M_ZkAAAAJ&citation_for_view=Sj-M_ZkAAAAJ:ns9cj8rnVeAC

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

зокрема, обмеженість інвестиційної та фінансової свободи, високий рівнем корумпованості влади, низька ефективність судової системи, відсутність надійних гарантій прав власності⁸⁰², відсутність сильних і незалежних установ, слабкі нормативні акти⁸⁰³.

Отже, забезпечення післявоєнної відбудови конкурентоспроможної на світовому ринку економіки України вимагає формування дієвої податкової політики, стратегічними пріоритетами якої є розвиток військово-промислового комплексу, виробництв з високою доданою вартістю та високотехнологічних галузей промисловості, техніко-технологічна модернізація на інноваційних засадах промисловості й аграрного сектору, формування умов і стимулів для активізації підприємницької діяльності, інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів господарювання та нарощування людського капіталу. Досягнення окреслених пріоритетів податкової політики за допомогою системи відповідних заходів і механізмів варто здійснювати з урахуванням сучасних глобальних тенденцій й викликів, міжнародного поділу праці, укладених міжнародних угод та євроінтеграційних прагнень України. Забезпечення успішності реалізації податкової політики потребує застосування стратегічних підходів до її формування та здійснення у взаємоузгодженості із цілями та іншими напрямками державної економічної політики; постійного та системного моніторингу за процесом реалізації заходів, належного контролю за отриманими результатами тощо. Використання податкових інструментів стимулюючого впливу на суб'єктів господарювання насамперед повинно слугувати розбудові сприятливого інституційного середовища для діяльності та зростання їх ділової активності, розширення інвестиційних можливостей суб'єктів підприємництва й активізації їх інноваційної діяльності, навчання працівників новим цифровим навичкам, стимулювання господарюючих суб'єктів до цифровізації їх діяльності тощо⁸⁰⁴. Також

⁸⁰² Луніна І. О., Білоусова О. С., Фролова Н. Б. Конкурентоспроможність податкової системи в контексті розширення фіскального простору України. *Економіка України*. 2020. № 10 (707). С. 34–53.

⁸⁰³ Ukraine: Technical Assistance Report-Distributed Profit Tax; Voluntary Disclosure of Assets; and BEPs Implementation. Author/Editor: International Monetary Fund. Fiscal Affairs Dept. Publication Date: November 25, 2019. 78p. URL : <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/11/22/Ukraine-Technical-Assistance-Report-Distributed-Profit-Tax-Voluntary-Disclosure-of-Assets-48834?cid=em-COM-123-39784>

⁸⁰⁴ Назукова Н. М. Податкове стимулювання інвестицій у контексті інноваційно-орієнтованого економічного зростання: європейський досвід та українські реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 6. С. 14–21.

Розділ IV. Основні вектори зміцнення фінансового простору в аспекті взаємозв'язку глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

першочергово у країні потрібно провести ряд реформ, спрямованих на забезпечення простоти та прозорості адміністрування податків, скорочення адміністративного навантаження на платників податків, мінімізації адміністративного тиску на бізнес з боку податкових органів, подолання корупції тощо. Водночас під час того кризового стану, в якому нині перебуває економіка України, та в умовах високої турбулентності не варто проводити такі кардинальні податкові реформи, як введення податку на виведений капітал, або ж різке одночасне зниження ставок ключових бюджетоутворюючих податків, оскільки це ще більше дестабілізує економічну ситуацію та поточний стан державних фінансів, посилить невизначеність і подальші негативні очікування економічних агентів і зрештою може призвести до надто негативних соціально-економічних наслідків.

Формування та реалізація компромісної податкової політики з максимальним урахуванням різнопланових інтересів органів державної влади і бізнесу повинно забезпечити утворення податкової системи із стабільними правилами гри та прозорим стягненням податків, тим самим створивши передумови для збільшення податкових надходжень до бюджету, збалансування державних фінансів і стабільності фінансового простору країни, а на цій основі – стійкого соціально-економічного зростання.